

prikazi knjiga

Miljenko Dumić, Krunoslav Kovačević

Ogledi o Vladimiru Prelogu Homage to Vladimir Prelog

Nakladnik Fakultet kemijskoga inženjerstva tehnologije, Zagreb, 2010., 616 str., Odgovorna urednica – Marija Kaštelan-Macan, Grafičko oblikovanje za LASERplus – Snježana Engelman Džafić, Realizacija LASERplus, ISBN: 978-953-6470-43-3

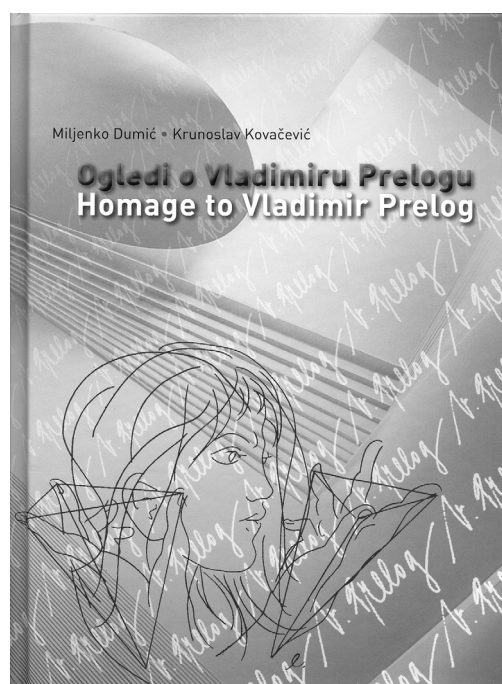
Profesor dr. sc. Miljenko Dumić i dr. sc. Krunoslav Kovačević s mnogo truda su priredili ovu prekrasnu knjigu o životu i djelu hrvatskoga nobelovca Vladimira Preloga, rođenoga u Sarajevu (23. srpnja 1906.) i preminuloga u Zürichu (7. veljače 1998.). U Zürichu je kremiran, a tri godine poslije, 27. rujna 2001., njegova je urna, nakon komemoracije u palači HAZU-a, svečano položena u grobnicu HAZU-a na Mirogoju. U knjizi su prikazane brojne fotografije: Preloga, njegovih roditelja, njegove supruge Kamile i sina Jana, njegovih učitelja, njegovih studenata i suradnika, njegovih hrvatskih suradnika. Dana je i dirljiva fotografiju na kojoj Leopold Ružička čestita Prelogu na Nobelovoj nagradi (str. 18–19).

Dumić i Kovačević proveli su neko vrijeme u Zürichu surađujući s Prelogom – Dumić je bio predzadnji Prelogov hrvatski suradnik i on je vjerojatno i najbolji poznavatelj Prelogova života, jer se i privatno zbližio s Prelogom i njegovom obitelji.

Knjiga se sastoji od *Zahvale* (str. 6), *Predgovora* (str. 8–31), *Ogleda o Vladimiru Prelogu* (str. 32–97), *Pogovora* (98–111), *Izabranih članaka* (str. 113–596), *Recenzija* (str. 597–598), *Bilješki o autorima* (599–600), *Indeksa autora izabranih članaka* (str. 601) i *Kazala svih članaka* (602–616). Knjizi je pridodan DVD sa svim tekstovima i ima 1529 stranica. Dijelovi knjige naslovljeni *Zahvala*, *Predgovor*, *Ogledi o Vladimiru Prelogu*, *Pogovor*, *Recenzije* i *Bilješka o autorima* dani su dvojezično, na hrvatskome i engleskome jeziku. *Izabrani članci* su dani na jeziku na kojemu su napisani. Samo u nekoliko slučajeva dana je engleska verzija članka.

U *Predgovoru* autori su opisali kako su priredili ovu dragocjenu knjigu. Oni nisu samo naveli dokumente koje su kroz godine prikupili već su i analizirali dokumente prema njihovoj važnosti i sadržaju. Valja istaknuti da ima vrlo velik broj tekstova o Prelogu. Da bi knjiga imala prihvatljiv broj stranica, autori su odabrali materijale koje su prikupili prema sljedećim kriterijima: obuhvatili su sve izvore u kojima neki autor piše o Prelogovu znanstvenome radu ili o Prelogu kao osobi, osim članaka u enciklopedijama i leksikonima; tekstove naveli kronološki; u slučaju vrlo opsežnih članaka autori su naveli relevantne dijelove članka u knjizi, a cijeli je članak prikazan na DVD-u; autori nisu uključili u knjigu novinske članke i internetske članke, osim u slučaju ako su takvi članci donosili nova zapažanja o Prelogovu životu i djelu.

Nakon ovih uvodnih napomena, autori su ukratko u *Predgovoru* naveli ključna vremenska razdoblja i informacije o Prelogu koje su njima dominirale: Razdoblje prije 1941. godine; Razdoblje od II. svjetskoga rata do 1975.; Razdoblje nakon dobivanja Nobelove nagrade 1975. godine; Rođendanski simpoziji u Rehovotu, Zagrebu i Zürichu, 1986. godine; Prelogov posljednji posjet Zagrebu 1989. godine; Razdoblje nakon 1991. godine; Obilježavanje Pre-

logova 90. rođendana, 1996. godine; Razdoblje poslije Prelogove smrti 1998. godine i Referencije.

Iz *Predgovora* bih spomenuo samo dva detalja. Prvi se odnosi na Prelogovu ulogu 1991. kada je hrvatski narod počeo s obranom domovine od srpske i crnogorske agresije. 112 dobitnika Nobelove nagrade iz cijeloga svijeta potpisalo je *Apel za mir u Hrvatskoj*. Prelog je bio među prvima koji su potpisali taj dokument – bio je deveti potpisnik, vidi G. Pifat-Mrzljak, urednica, Nobelovci za mir u Hrvatskoj, Zagreb, 1992. – potpisi su prikazani na str. 15–24. *Apel za mir u Hrvatskoj* također je objavljen u *New York Timesu* 14. siječnja 1992. (prikazan je u ovoj knjizi na str. 173). Prelog je bio duboko potresen ratnim zbivanjima u Hrvatskoj i podupirao je hrvatska stremjenja za neovisnošću. Drugi se detalj odnosi na njegovu devedesetu obljetnicu. Prelog je 1996. dosegao 90 godina. Časopis *Croatica Chemica Acta* (CCA), koji izdaje Hrvatsko kemijsko društvo, objavio je specijalni svezak posvećen Prelogu, koji je nazvan *Surprise Festschrift* (CCA 69 (1996) I-X, 379–739). Nazvan je tako jer se njime htjelo Preloga iznenaditi za njegov devedeseti rođendan. Ovaj specijalni svezak CCA uredili su Miljenko Dumić, Vitomir Šunjić i Nenad Trinajstić, a sadržava Pozdrave, Reminiscencije i Znanstvene radove. Autori tih članaka bili su sedam dobitnika Nobelove nagrade te brojni Prelogovi učenici, suradnici i prijatelji. Miljenko Dumić predao je *Surprise Festschrift* uvezen u kožu Prelogu za vrijeme proslave njegova rođendana održane 29. srpnja 1996. u Zürichu.

U *Ogledi na Vladimiru Prelogu*, autori nisu prikazali Preloga samo kao svjetski poznatoga znanstvenika već i kao običnoga čovjeka. Oni su prikazali, premda u vrlo kratkim crtama, Prelogovu osobnost, njegov istaknuti položaj u povijesti kemije u prošle stoljeću, njegovu pionirsku ulogu u razvoju farmaceutске kemije, stereokemije, kemijske topologije, pravila CIP, itd. Nobelovu nagradu dobio je 1975. za istraživanja stereokemije velikih organskih i bioloških molekula. Uveo je koncepciju o kiralnosti u kemiju. To je opisao u svojem nobelovskome predavanju naslovljenome *Kiralnost u kemiji* (pretisak toga predavanja je objavljen u CCA **79** (2006) XLIX-LVIII). Ranije je taj članak preveo na hrvatski akademik Krešimir Balenović, a prijevod je objavljen u svesku CCA, koji je bio posvećen Prelogu za njegov 70. rođendan, vidi CCA **48** (1976) 195–206.

Prelog je bio vrlo poticajan učitelj te se njegov utjecaj na hrvatsku kemiju osjeća i danas, 70 godina nakon njegova odlaska iz Zagreba i 12 godina nakon njegove smrti. Autori su opisali *Prelogovu školu organske kemije* u Zagrebu i naveli su 20 Prelogovih učenika iz njegova zagrebačkoga razdoblja (str. 61). Većina se poslije istakla svojim radom u kemiji. Autori su također naveli i imena 17 Prelogovih učenika i suradnika iz Hrvatske u Zürichu (str. 61). Na toj listi nalazimo i podatke o autorima ove knjige. Miljenko Dumić bio je Prelogov poslijedoktorski suradnik od 1983. do 1985., a Krunoslav Kovačević radio je na doktoratu kod Preloga u školskoj godini 1981./1982. Autori su također ukratko prikazali i Prelogovu suradnju s tvornicom farmaceutskih i kemijskih proizvoda Kaštel, kasnije nazvanom Pliva. Taj podatak navodim jer su oba autora, Dumić i Kovačević, proveli karijeru u Plivi, a i ja sam započeo svoj put u kemiji kao kemijski inženjer u Plivi.

Prelog je, osim što je dobio Nobelovu nagradu, dobio i niz nagrada i priznanja za svoj znanstveni rad. Ovdje ćemo jedino spomenuti *Prelogovo predavanje* na ETH-u, koje se održava od 1986., predavači, izabrani na temelju svojih vrsnih postignuća u stereokemiji, dobivaju Prelogovu zlatnu medalju, koju je izradio umjetnik Henri Jacot. Navedeni su svi dobitnici Prelogove medalje do 2009. (str. 38–39). Kada je Prelog navršio 90. godina, Pliva i Hrvatsko kemijsko društvo njemu u čast ustanovili su godišnju nagradu *Nagrada Vladimir Prelog za organsku kemiju*, koja se dodjeljuje hrvatskim kemičarima mlađim od 36 godina za vrijedne rezultate postignute u području organske kemije. Nagrada se sastoji od diplome na hrvatskome i engleskome jeziku i novčanoga iznosa, kojeg daruje Pliva. Dana je lista svih dobitnica i dobitnika od uvođenja nagrade (1996.) do 2008. (vidi str. 73). Bilo bi zanimljivo znati što ti dobitnici sada rade?

Prelog je bio počasni građanin Zagreba (1989.), Sarajeva (1992.) i Osijeka (1994.). Ulice u Zagrebu i Sarajevu su nazvane po njemu, a u Osijeku je postavljena njegova bista uz biste Josipa Jurja Strossmayera i Leopolda Ružičke u Perivoju hrvatskih velikana. Prelog je dobio poštanske marke u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, ali ne i u Švicarskoj. U Zagrebu je 2005. preimenovana Kemijska i geološka tehnička škola, uz suglasnost Prelogove supruge Kamile, u Prirodoslovna škola *Vladimira Preloga*. U okviru Društva diplomiranih inženjera i prijatelja Kemijsko-tehnološkoga studija, osnovan je 1991. Akademski zbor *Chemicarum alumni*, koji od 2004. djeluje pod nazivom Akademski zbor *Vladimir Prelog*. Prelog je bio stipendist Hrvatskoga kulturnoga društva *Napredak*, kao i hrvatski pisac Ivo Andrić (koji je dobio Nobelovu nagradu za književnost 1961.). U njihovu je čast *Napredak* utemeljio fond za stipendiranje mladih, koji je nazvan njihovim imenima. Autori su prikazali i *Milenijsku fotografiju* hrvatskih kemičara i kemijskih inženjera unutar Prelogova profila, koju je, na 100. obljetnicu Prelogova rođenja, snimio istaknuti snimatelj Šime Strikoman. Nažalost zbog zdravstvenih problema nisam mogao sudjelovati u tome poduhvatu. Autori su također spomenuli da je Prelog bio agnostik, ali i to da je dobro poznao Bibliju sudeći po citatima, koje je često rabio (str. 88).

U *Pogovoru*, autori su istakli da je Prelog, živa povijest kemije, otišao potihu u povijest kemije.

Glavni dio knjige sadrži *Izabrane članke* (na 483 stranice), koje su autori odabrali, dok se ostatak članaka o Prelogu nalazi na DVD-u. Većina je tih članaka dana na jeziku na kojem su izvorno objavljene, osim nekoliko članaka čija je engleska verzija prikazana. Jezici na kojima su članci objavljeni su hrvatski, engleski, njemački, češki, španjolski, portugalski i francuski.

Taj dio knjige počinje s kratkim člankom iz 1951., naslovljenim *Vladimir Prelog*, koji je tiskan u *Journal of Chemical Education* (**28** (1951) 575) i koji je napisao Ralph E. Oesper sa Sveučilišta u Cincinnatiju (Ohio, SAD). U njemu je autor ukratko prikazao Prelogov život (tada je Prelog imao 45 godina), obrazovanje i njegove važnije sinteze do 1951. Na DVD-u su tri dokumenta ranijega datuma, jedan iz 1940. i dva iz 1943.

Među prvim člancima o Prelogovu životu i djelu prikazan je moj članak *Profesor Vladimir Prelog, sudobitnik Nobelove nagrade za kemiju 1975.*, koji je tiskan u *Kemiji u industriji* (**25** (1976) 123–126). Zašto sam napisao taj članak? Kada je Prelog 1975. ravnopravno dijelio Nobelovu nagradu za kemiju s Johnom Warcupom Cornforthom, očekivao sam brojne članke o Prelogu i njegovu radu u hrvatskim znanstvenim i drugim časopisima, ali ništa od toga. Zato sam odlučio to popraviti priredivši članak o Prelogu. To je ujedno i početak mogega zanimanja za suvremenu povijest hrvatske znanosti.

Među izbranim člancima vrlo su vrijedni članci koje su napisali autori koji su dobro poznavali Preloga, kao Dumić i Kovačević, kao i članci autora koji su poznavali Ružičku i Preloga. Među onima koji su dobro poznavali Ružičku i Preloga svakako je i Rativoj Seiwert (1916.–2000.). Dumić i Kovačević navode u knjizi dio Seiwertova članka *Naši dobitnici Nobelove nagrade za kemiju – Leopold Ružička i Vladimir Prelog* (*Hrvatski znanstveni zbornik* **2** (1993) 107–123), koji se odnosi na Preloga, vidi taj dio članka na str. 177–186; cijeli je članak na DVD-u na str. 324–340. Oni navode još i Seiwertov članak naslovljen *Prelog's Zagreb School of Organic Chemistry, Croat. Chem. Acta* **69** (1996) 379–397; u knjizi je reproduciran na str. 379–397. Seiwert je bio Prelogov doktorand i s njime je sintetizirao adamantan, tricikličku kavezastu molekulu C₁₀H₁₆, čija je uspješna priprema 1941. izazvala senzaciju zbog toga što su je mnogi ugledni europski kemičari uzaludno pokušali pripremiti. Zabavan je članak, koji su napisali pokojni Edgar Heilbronner, Catherine Maikoff i Foil A. Miller o glasovitim kemičarima, među njima su Ružička i Prelog, i njihovim znanstvenim dostignućima na poštanskim markama, vidi str. 435–445.

Autori su reproducirali moj članak naslovljen *Dopisivanje s profesorom Vladimirom Prelogom* (*Kem. ind.* **48** (1999) 151–157), koji reproduciran u knjizi na str. 362–368. U tome sam članku objavio samo dio moje korespondencije s Prelogom, jer sam ispustio pisma u kojima su spominjane živuće osobe, osim moje obitelji. Važan je članak o Prelogu koji je tiskan u *Biographical Memoirs of Fellows of the Royal Society* (**46** (2000) 443–464). Taj su članak priredili Dulio Arrigoni, Jack D. Dunitz i Albert Eschenmoser, Prelogove kolege s ETH-a. Članak je bio naslovljen *Vladimir Prelog (23 July 1906 – 7 January 1998)*, a objavljen je u *Biographical Memoirs* zato što je Prelog bio vanjski član Kraljevskoga društva iz Londona od 1962. Pretiskan je u knjizi na str. 370–389. Profesor István Hargittai je razgovarao s Prelogom u ožujku 1995. i taj je razgovor objavio 2000., vidi I. Hargittai, Vladimir Prelog, in: *Candid Science: Conversations with Famous Chemists*, Imperial College Press, London, 2000, pp. 138–147. Taj je članak pretiskan u ovoj knjizi na str. 391–400.

Već sam spomenuo članke o Prelogu koje su napisali Dumić i Kovačević. Ovdje ističem nekoliko njihovih članaka: M. Dumić, *Obituary – Vladimir Prelog* (Sarajevo, July 23, 1906–Zürich, January 7, 1998), CCA **71** (1998) A1–A7, u ovoj knjizi je dan na str. 301–310; M. Dumić, *Vladimir Prelog – A Nobel Laureate and a Teacher of Generations of Croatian Organic Chemists*, in *Distinguished Croatian Scientists in the World*, Croatian-American Society, uredio J. Herak, Zagreb, 2005, pp. 248–259, u ovoj knjizi je naveden na

str. 449–459; K. Kovačević, In Memoriam – Prof. dr. Vladimir Prelog, *Medicus* **7** (1998) 147–150, u ovoj knjizi je na str. 315–318; K. Kovačević, Professor Vladimir Prelog, Mentor to Croatian Chemists, *Chimia* **53** (1999) 134–137, u ovoj knjizi je dan na str. 356–359; K. Kovačević, Nobelprize Winner Vladimir Prelog – Teacher of Croatian Chemists, *Kem. ind.* **56** (2007) 109–113; pre-tisnut je na str. 533–537.

Vrijedi još istaknuti članak Profesora Krešimira Jakopčića, *Vladimir Prelog i Zavod za organsku kemiju*, *Kem. ind.* **56** (2007) 95–107; u knjizi je pretiskan na str. 520–532. Članak predstavlja vrijedan prikaz razvoja organske kemije na tehničkom, poslije tehnološkome studiju u Zagrebu. Vrlo je zanimljiv i članak povjesničara znanosti Georgea B. Kauffmana, In Memoriam Vladimir Prelog (1906.–1998.): *Some Personal Reminiscences*, *The Chemical Educator* **3** (2) (1998) 1–9; pre-tisnut je na str. 326–334. U članku je autor

ukratko prikazao svoj susret s Prelogom 1963., Prelogov život i djelo te jasno istakao Prelogove hrvatske korijene. Pri kraju *Izabranih članaka*, prikazan je duhoviti strip naslovljen *I ja želim biti kao Prelog*; vidi str. 538–544.

Ne mogu završiti ovaj kratki prikaz knjige *Ogledi o Vladimiru Prelogu*, a da oduševljeno ne spomenem majstorski dizajn knjige Snježane Engelman Džafić i suradnike tvrtke LASERplus za krasan konačni izgled knjige. Knjiga predstavlja zaista uzorno djelo i sa-držajem i izgledom.

Želim čestitati autorima profesoru dr. sc. Miljenku Dumiću i dr. sc. Krunoslavu Kovačeviću na podvigu, koji je rezultirao knjigom *Ogledi o Vladimiru Prelogu*, što predstavlja važan doprinos povijesti hrvatske kemije. Ne mogu zamisliti da će biti hrvatskih kemičara koji ne će posjedovati ovu knjigu.

Nenad Trinajstić

osvrti

Hrvatska kristalografska zajednica*

S. Popović¹

Fizički odsjek
Prirodoslovno-matematički fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Bijenička cesta 32
10002 Zagreb, P. P. 331

Kristalografska istraživanja u Hrvatskoj imaju dugu tradiciju. Povod za osvrt na pedesetogodišnje razdoblje razvoja suvremene kristalografije u Hrvatskoj bilo je predstavljanje svečanog broja časopisa *Croatica Chemica Acta*, posvećenog 90. obljetnici života akademika Draga Grdenića 16. prosinca 2009. godine u Zavodu za opću i anorgansku kemiju Kemijskog odsjeka Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (dalje: PMF u Zagrebu). Tom prigodom je akademik Nikola Kallay² uručio akademiku Grdeniću ukoričene primjerke časopisa, a prof. dr. sc. Dubravka Matković-Čalogović³ je govorila o znanstvenom opusu akademika Grdenića. Autor ovog prikaza podnio je izlaganje u kojem se osvrnuo na osnivanje i djelovanje strukovne udruge kristalografa i neprocjenjivu ulogu akademika Grdenića u polustoljetnom razdoblju razvoja suvremene kristalografije u Hrvatskoj.

* Članak se temelji na izlaganju što ga je autor podnio 16. prosinca 2009. godine povodom proslave 90. obljetnice života akademika Draga Grdenića i predstavljanja svečanog broja (*Festschrift*) časopisa *Croatica Chemica Acta* Vol. **82**, svezak 2 (2009).

¹ Stanko Popović, redoviti profesor na Fizičkom odsjeku PMF-a u Zagrebu, redoviti član HAZU-a, predsjednik Hrvatske kristalografske zajednice.

² Nikola Kallay, redoviti profesor na Kemijskom odsjeku PMF-a u Zagrebu, glavni urednik časopisa *Croatica Chemica Acta*, redoviti član HAZU-a.

³ Dubravka Matković-Čalogović, redovita profesorica na Kemijskom odsjeku PMF-a u Zagrebu, dopredsjednica Hrvatske kristalografske zajednice.

Prof. dr. sc. Drago Grdenić, redoviti član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje: HAZU), ujedno obilježava i sedamdesetogodišnje znanstveno, nastavno i organizacijsko djelovanje u akademskoj sredini. Odgojio je niz znanstvenika na PMF-u u Zagrebu, značajno je pridonosio osnivanju i izgradnji Instituta Ruđer Bošković u Zagrebu, osnovao je i vodio Odjel za strukturnu i anorgansku kemiju u Institutu Ruđer Bošković, Zavod za opću i anorgansku kemiju na PMF-u u Zagrebu te Sveučilišni institut za anorgansku i analitičku kemiju. Bio je rektor Sveučilišta u Zagrebu i glavni tajnik HAZU-a. Uređivao je časopis *Priroda* doprinoseći popularizaciji znanosti te djelovao u Hrvatskom kemijskom društvu. Osnovao je i niz godina vodio strukovnu udruhu kristalografa, tadašnji *Jugoslavenski centar za kristalografiju*, iz kojeg je osamostaljenjem Republike Hrvatske proistekla *Hrvatska kristalografska zajednica*. Svojim predanim radom promicao je razvoj znanosti u Hrvatskoj, te bitno pridonosio prepoznatljivosti hrvatske znanosti, posebno kristalografije, u svijetu. Za svoj svekoliki rad D. Grdenić je odlikovan najvišim nagradama, a njegova životna djela *Molekule i kristali* i *Povijest kemije* predstavljaju nezaobilazne sveučilišne udžbenike, kojima će se uskoro pridružiti i *Anorganska kemija*.

U knjizi *Mojih pedeset godina kemije* D. Grdenić potanko opisuje svoja prva istraživanja u kemiji te odlazak na dvogodišnju specijalizaciju u Moskvu 1946. godine, gdje surađuje s profesorom A. N. Nesmejanovim, voditeljem Instituta organske kemije Akademije nauka Sovjetskog Saveza, u istraživanju organoživinih spojeva, kao i s profesorom A. I. Kitajgorodskim, voditeljem Rentgenskog laboratorija u tom Institutu, u određivanju kristalne strukture tih